

PEST-BUDA

urak és polgárok elsüllyedt világa

Budapest múltja

tárolt élénk a főváros kiállításosorozatának második ciklusán, mely Pest-Buda 19. századi fejlődését öleli fel a két város egyesüléséig. A Károlyi-palota termeinek falán kitűnően rendezett, gazdag térkép-, festmény-, metszet- és fényképgyűjtemény eleveníti fel fővárosunk elmúlt századát, annak társadalmával és társadalmi harcával együtt.

Első pillantásra csak képsorozatot látunk. A Dunapart komor, egyhangú épülettömbjeit, melyet gyorsan gazdagodó és lassan magyaroskodó kalmárok építettek. Teherhajók közvetlenül ott állnak meg és rakodtak házuk kapuja előtt, a nádas Dunaparton. Odább a „Fehér Hajó” nevű híres szálló, hol anuló vidékiek számára „gyenge tavi tsirkét” (értés: teknőc-levest) szolgáltak estebédre. Azután az oszlopokra helyezett, lövontatású függővasút következik majd a század legnagyobb vívmánya: két pruszalis dáma és egy ágaskodó kutya közt, a Váci út kellős közepéről gördül be a vonat a Magyar Középponti Vasúttársaság indóházába... Meg az első szabadteri úszoda, a „Peffer-től állított Dunaferdő”, három zászlórúdjával. E három rúd nem csekély gondot okozott tulajdonosának, ki schogyan sem lelte módját, mint lehetne három pónón a két zászlót, már mint a magyart és osztrákot, napról-napra úgy elosztani, hogy „sem a magyar nemzet, sem a felsége tekintélye ne szenvedjen csorbát?” (Egyébként a Tiszának is ez volt öven évre a legfőbb problémájuk.) És tovább: a gyönyörű Vigadó, melyet Hentzi német ágyú pusztítottak el; a görög templomra emlékeztető polgári lakóhely, amin egyszerűen cellővölgdét kell értenünk; a párkonzertán 12 szoborral kihalgó Városháza, melyre 1848-ban a demokrácia sürgősen erkélyt építtetett, hogy szólni lehessen a néphez; addig az urak nem beszéltek, és ha kedvük szotytyan, sem tudtak volna, mert a Városháza falai olyan vastagok vol-

tak, hogy csak fekvő helyzetben lehetett kiszökölni.

A régi Pest-Budáról

sokat beszélhetnénk még, macskaköves szűk utcáiról, a két ikerszigetből álló Margitszigetről, melyeket a század közepén kötöttek össze, úgyhogy olyan alakú lett a térképen, mint nagy dunai gőzös — és nem hagy-

mus klasszicista trónja, mely az athéni demokrácia stílusának felidézésében tetszelgett, ez az irány az akkor haladó burzsoázia favoritjai. A másik a nemesi romantika volt, mely a század egyes évtizedeiben sallangos gótikába csoportot át: a magyar urak öntudatlanul a csúcsves stílust, a lovagvilágot, a pallosjogot és szabad rablást álmodták vissza. Ennek is kőben való nyoma maradt.

De még ilyen mélyre sem kell mennünk, hogy e kiállításon a társadalom képét meglássuk. Egy 1800 körüli metszet a Gellérthegyet mutatja, valahol a mai Bérc uccánál, ahol a városra és a tóként hőmpölygő Dunára legszebb a kilátás. A képen nemesi testőrök állnak, amilyenek Kisfaludy Sándor

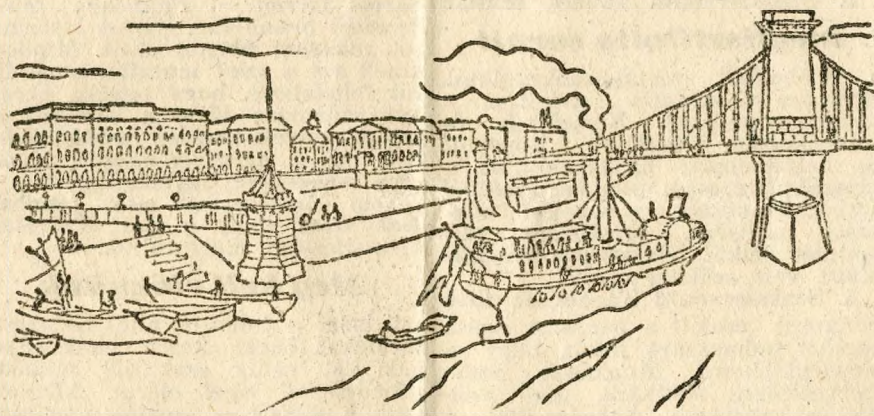
promisszum. Erről tanuskodik a kiállítás utolsó szobája is. Az egyik életmes könyvkiadó képsorozatát árult a „Budai hegyekből” címmel, melyen a felszerevedett polgárság kéjlakjai láthatók: a Heidrich esokoládégyárosé, a Lioasinszky szabómestere, a Perger posztókereskedő. Most ők mentek a Zugligetbe, az urak kékeszöld, göiformájú hegyei közé, míg az uralkodóosztály, türelmes megvetéssel szemlélve mindent, felvonult a Várba, Köröskörül a burzsoázia terpeszkedett el. A klasszicizmusnak vége lett: a polgárság önmagát kezdi dicsérni és cifrázni az építéssel círáddival, málterszobrokkal, sőt még olyan építményekben is, mint a nyilvános illemhelyek, melyeknek egyik szörnyeteg példája a margitszigeti Víztoronynál mindmáig fennmaradt.

1873-ban vagyunk

a polgárság várost rendez. Körutat épít és maga is körben feláll Ferenc József és az urak kacsalábon forgó kastélya, a Vör körül, hogy támadva védekezék valami ellen. Túl a Körutakon ugyanis, szerencsén, legyőzhetetlenül és évről évre, mint egygyűrű a fán sarjad és öntudatosodik egy új osztály a város peremén, amelyet proletariátusnak kezdenek nevezni.

Talán ennyi az, ami a Károlyi-palotában rendezett kiállításon első pillantásra kiderül. Az atmoszféra is történelmi: ebben a házban tartóztatták le Bathhányt, itt olvasta Zolót és Marxot a kápolna padja alatt a fiatal Károlyi Mihály. Szerinte a falon a történelem: Széchenyi hídja, Petőfi háza a Hatvani-uccában, a Heidrich-villa, melyet tőkés gazdáján kívül Görgey is használt, hadiszállásnak... Bizonyos enyhe borongással érünk sétánk végére: nemesek az emberek lettek a múlté, az uccak, a házak is majdnem mind elpusztultak, melyek az 1873-as Budapestet alkották. Belső, mely oka volt — a feudálkapitalizmus, mely éppen akkor alakult ki, vitte a dolgok kerülhetetlen logikája szerint romlásba az országot és a fővárost, épületeivel és ablakkereteivel egyetemben. Még szerencse — gondoljuk fellelegve, amikor kilépünk az uccára — hogy egy ki, egészen más nemzedék jött ide állványokkal a romok fölé, egy más osztály, mely betonlapra épít dúdolva kaparja le a rokkant máltérenuszokat és cirdák helyett az egyenes vonalat szereti.

Faludy György

Ilyen volt a Lánchíd, mikor még vámot kellett fizetni rajta

hatjuk említés nélkül a lánchidat, nem a Széchenyit, hanem az első, mely a városligeti tó két partját kötötte össze. Aztán jött csak az „igazi”: merész ívvel, melyet Aldrich őrnagy fel akart robbantani. De Hentzi kivételte a pillérek-ből a löport, mert az angol részvényesek kárpótlást követeltek volna. És a hídpenzszedők bódéi: 1848 előtt a nemesek ingyen járják át, csak „nemtelének” fizettek hídpenzt. A feudálkapitalista időkben a polgári demokrácia elvei szerint szegény és gazdag egyformán fizetett. Vasárnaponként egyes felvágós urak úgy szórakoztak, hogy tiz-tizenötször jártak fel-alá a hídon, emésztési sérlájukat végezve.

Mindez legfeljebb érdekes. De az uccák változó nevei, az épületek díszítései és vonalai a magyar társadalmi harcokat ábrázolják. A francia forradalom és a bonapartiz-

képzeljük és „úri hölgyek” körül leggeszkednek, kik hálóingszerű ruhákban igen furcsán mozognak, mintha láthatatlan fákrol szednének almát. A kép sarkában öreg, hosszuhajú magyar paraszt pihen rongyos ruhában. Öleben unokáját tartja. Az útszéltre vetve, mellekesen került a képre, a teljesség kedvéért. Unokája talán még megérte negyvennyolcat, de aztán annak unokája is hiába várt holláig, hogy a magyar társadalmi útszélről elkerüljön. Csak 1896-ban enged be a milleneumra — statisztáknak az urak bandériumai mellé.

A porond közepén

ketten maradtak: urak és polgárok. Eleinte heves osztályellentét és osztályharc feszült közöttük: — a feudálizmusból nem lehet a kapitalizmusba belenőni. Ezért robbant ki 1848. 1867 után megszületik a kom-